

'Ontwikkelingen naar tertiair onderwijs'

De curatoren van de Katholieke Leergangen te Tilburg hebben het zestigjarig bestaan van hun instituut herdacht met een congres dat onder bovenstaande titel gehouden werd op 31 januari en 1 februari j.l.

'Kritische Kanttekeningen bij de ontwikkelingen naar tertiair onderwijs'. In een zeer kritisch en weinig optimistisch betoog trok dr. J. G. Tans een vergelijking tussen wat zich allemaal heeft afgespeeld rond de tot stand koming van de Mammoetwet en wat nu staat te gebeuren bij een nieuwe wettelijke regeling van het post-secundaire onderwijs. Wanneer wij thans de vraag moeten beantwoorden naar de plaats van het huidige H.B.O. in ons onderwijsbestel moeten we ons hoeden voor de fout die tien jaar geleden gemaakt is, d.w.z. voor overijlde haast en manipulatie onder druk der omstandigheden en mogen we niet vergeten dat profondervindelijke onderbouwing op basis van onderzoek en ontwikkeling een dwingende voorwaarde is om tot een verantwoorde oplossing van problemen zoals de experimentele lerarenopleiding, de indeling van het tertiair onderwijs per discipline, e.d. te komen. De onderwijssituatie in Nederland wordt gekenmerkt door gebrek aan beleidsvisie; men tracht deelproblemen ad hoc op te lossen, introduceert een nieuw procédé zonder het eerst behoorlijk te testen, houdt niet voldoende in het oog dat een onderwijsstelsel een onverbreekelijke samenhang moet zijn, faalt in een rationele prioriteitenbepaling.

De heer Tans keerde zich tegen selectiedrempels bij de toegang tot of in de aanloop van het tertiair onderwijs omdat men hierdoor en door het vigerende examensysteem persoonsgecentreerd onderwijs tot een illusie zou maken. Bovendien vreesde hij dat selectie verregaand het opnamebeleid van het W.O. zou gaan bepalen; pleiten voor een numerus fixus bij de sociale wetenschappen achtte hij zonder enige fei-

telijke basis, exact feitenmateriaal, laat staan wetenschappelijk onderzoek.

De fundamentele fout in ons systeem is dat onderwijskundig denken moet wijken voor structuurdenken, dat de broodnodige dynamiek afgeremd wordt door wetten en regels die theoretisch misschien wel kloppen, maar niet in experimenten getoetst zijn. De enige kans op werkelijke hervorming ligt in 'vernieuwing van onder op'.

'Het gaat toevallig over mensen.' De heer T. Elias betreurde het dat men in de documentatie rond W.O.-H.B.O. zo weinig vindt over degenen om wie het eigenlijk gaat: de mensen die het onderwijs volgen. Vandaar de titel van de inleiding, vandaar zijn overpeinzingen rond enige menselijke factoren zoals bijvoorbeeld: We hebben de Wet Veringa, hervormingsvoorstellen van Posthumus, planning à la McKinsey, tertiair denken van de Moor. Is het gevaar niet groot dat men dichtklapt; het gaat over mensen die plezier hadden in onderwijs en onderzoek maar die nu met organisatiemodellen overstroemd worden. Theorieën over hervormingen opzetten is één ding, ze in je eigen leven waarmaken is iets anders. Er zijn in Nederland 28 H.T.S.-en en 3 T.H.'s. De commissie Schlösser wil hiervan drie technische universiteiten maken waarbij de in de regio gevestigde H.T.S.-en dochterinstellingen worden van de T.H. die het centrum van de paraplu vormt. Maar wat stelt men zich hiervan voor als hetzelfde rapport de relatie technisch W.O. en H.T.O. omschrijft als 'negatie, soms aarzelend verbeterd tot confrontatie.'

We leven in een tijd van het geloof in grote ideeën: één wet voor kleuter- en basisonderwijs, de middenschool, tertiair onderwijs, éducation permanente . . . , allemaal prachtig maar laten we ons realiteitsbesef bewaren. Meer samenhang binnen het tertiair onder-

wijs is nodig maar denken we aan de enorme diversiteit binnen het H.B.O., aan de financiën, aan de grote studentenaantallen, aan de bestaande autonomie van de afzonderlijke instellingen, aan hun streven naar een eigen signatuur. Laten we niet in al te grote haast onze ogen sluiten voor de obstakels op onze weg. De afstand tussen mensen die vooruit denken en anderen die niet zo snel mee kunnen komen wordt steeds groter en het gevaar van 'Big Brother is planning you' is duidelijk aanwezig. Vandaar dat de heer Elias besloot met: 'Ik wil maar zeggen: we moeten naar een tertiair onderwijs, maar er zitten toevallig mensen in en ook erbij.'

'Het Tertiair Onderwijs in de Toekomst'. Prof. Dr. R. A. de Moor vond dat er te weinig sprake is van onderwijsplanning op lange termijn en dat men te gauw zijn heil zoekt in kleine veranderingen in de beleidlijnen, marginale aanpassingen en detailherformingen. Een dergelijk sleutelen aan de bestaande situatie is alleen verantwoord wanneer het huidige beleid congrueert met de heersende waarden en een rationele toetsing kan doorstaan. Dit is in Nederland echter niet het geval. Het fundament van ons W.O. en H.B.O. stamt uit het verleden; wij moeten komen tot nieuwe grondslagen, organisatievormen, structuren en uitvoeringsregelingen, een en ander op basis van een analyse van actuele problemen, doelstellingen, methoden enz.

Spreker motiveerde zijn stelling door te wijzen op de nog steeds gehuldigde opvatting dat er aan de universiteit een eenheid moet zijn van onderwijs en onderzoek en dat het doel van de opleiding beoefening der wetenschap is. De realiteit blijkt van dit ideaal af te wijken, getuige o.a. de groeiende spanning tussen wetenschapsbeoefening en beroepsvoorbereiding. Daar komt bij dat in de laatste 25 jaar de wetenschap een andere betekenis voor de samenleving heeft gekregen; onderzoeksresultaten en de praktische toepassingen daarvan grijpen in ons dagelijks leven in en zijn belangrijk voor ons welzijn; de verwetenschappelijking van de maatschappij vraagt om een algemeen wetenschappelijke vorming van een zo breed mogelijke bevolkingsgroep. Wanneer daar nog bij komt dat de huidige democratiseringstendens – volgens welke tertiair onderwijs zich tot massa-onderwijs ontwikkelt – doorzet, zal duidelijk zijn dat wij beleidsmatig nieuwe wegen zullen moeten inslaan.

Welke specifieke problemen moeten opgelost worden voordat men concrete hervormingsdoelinden kan formuleren? Als eerste noemde Prof. de Moor de vraag of de rol van de universiteit in het onder-

zoek niet herzien moet worden. Nu onderzoek een uitermate grote maatschappelijke relevantie gekregen heeft rijst de vraag of het zonder meer toevertrouwd kan worden aan instellingen waarvan de docenten hun tijd tussen onderzoek en onderwijs moeten verdelen, die bovendien dreigen te verdrinken in grote studentenaantallen, die onderzoek te vaak als statussymbool zien met alle bedenkelijke gevolgen van dien. Spreker hechtte grote waarde aan behoud van de universitaire onderzoeksfunctie met name t.a.v. grensverleggend onderzoek maar betwijfelde of dit binnen de huidige opvattingen en structuren nog wel mogelijk was.

Als tweede probleem signaleerde prof. de Moor de overdreven aandacht – vaak onder druk van economische en sociaal-politieke motieven – voor structuurveranderingen waardoor men de aandacht voor de inhouden ging verliezen.

Als bovenvermelde problemen voldoende geanalyseerd zijn komt de kwestie van de omvang van studierichtingen en instellingen aan de orde, m.a.w. men zal tot een capaciteitsmodel moeten komen.

Deze drie problemen moeten prioriteit hebben bij beleidsplanning op langere termijn.

Als sluitstuk van deze voordracht werden enkele kenmerken genoemd waaraan het tertiair onderwijs van de toekomst moet voldoen. Daar is allereerst de eis t.a.v. kwaliteit en kwantiteit: zeer goed onderwijs moet ter beschikking worden gesteld van al degenen die daarvan kunnen profiteren.

Als tweede kenmerk werd geformuleerd een vruchtbare coördinatie tussen W.O. en H.B.O. die echter niet tot totale versmelting hoeft te leiden. Hierbij is te denken aan H.B.O. propedeutisch onderwijs dat ook voor het W.O. kan gelden zodat optimale overstapmogelijkheden gerealiseerd kunnen worden. Spreker stond voor ogen een tertiair onderwijs dat verzorgd wordt door een aantal instellingen die zich in hun onderwijs meer onderscheiden door zwaartepunten dan door scherpe grenzen tussen programma's.

Prof. de Moor was van mening dat hij het meest impopulaire deel voor het slot had bewaard. Hij vond dat goed onderwijsbeleid een actief regeringsbeleid veronderstelt. Rantsoenering is nodig wanneer de vraag naar onderwijs het aanbod gaat overtreffen en hij gaf mogelijkheden aan om aanbod en vraag weer in evenwicht te brengen. Selectie was onvermijdelijk maar spreker vroeg alle aandacht voor de belangen van het individu en stelde dat deze noodzakelijke selectie het onderwijsproces niet ongunstig mocht beïnvloeden.

'Adequate opbouw van een tertiair systeem: Zijn de voorwaarden vervuld?' Prof. Dr. A. D. de Groot beantwoordde bovenstaande vraag negatief en deed dit in de vorm van een inleiding tot en kanttekeningen bij een aantal stellingen. Hij beschreef eerst hoe hij ertoe gekomen was zich met beleidsproblemen bezig te houden. Toen hij 25 jaar geleden als praktiserend psycholoog begon, betekende dat primair testen voor selectie en persoonlijk advies. Het ging om toepassen van bepaalde technieken, het vak heette dan ook toegepaste psychologie. De eerste les die hij leerde was: toepassingen veronderstellen empirisch onderzoek. Zijn aandacht verschoof dan ook van testen naar research. De tweede les werd echter: research veronderstelt methodologie. Die leidde tot een derde les: methodologisch goed onderzoek vraagt om criteriummaten. Daarom weer een stap terug naar de vierde les: goede criteriummaten vereisen duidelijke doelstellingen. Maar dit laatste veronderstelt weer beleid en met deze vijfde les stappen we de research uit en zijn we bij de titel van deze inleiding.

We hebben twee blauwdrukken nodig: een voor hoe wij menen dat het toekomstig onderwijs eruit zal moeten zien, en een voor hoe wij denken dat ideaalbeeld te realiseren. Spreker refereerde naar zijn boek *Vijven en Zessen*, waarin hij in 1966 reeds pleitte voor een nationaal onderwijsplan van de grootte van de Deltawerken en de voorwaarden die daartoe vervuld moeten worden. Sinds 1966 is beweging in ons onderwijs gekomen, naast de behoefte aan planning is er ook een duidelijke behoefte aan inspraak gekomen. Helaas botst de eerste behoefte wel eens met de tweede. Prof. de Groot poneerde en illustreerde vervolgens zijn stellingen waarvan wij – de redactie geeft ons beperkte plaatsruimte – de volgende vermelden:

1. Stelt men een in de opbouw van een vernieuwd tertiair onderwijssysteem geïnteresseerde Nederlander de vraag hoe dat dan tot stand moet worden gebracht:
 - a. door door te modderen van compromis tot compromis,
 - b. door naar een doel toe te werken, volgens een lange-termijn-plan, dat voor vele jaren vooruit de grote lijn van de te nemen beslissingen bepaalt; dan antwoordt hij praktisch zeker ten gunste van b: lippendienst is verzekerd.
2. De verwerkelijking van b. in punt 1. vooronderstelt overleg- en beslissingsstructuren en een sociaal-politiek klimaat waarin:
 - a. goede lange-termijn-plannen kunnen ontstaan;

- b. één plan kan worden gekozen en als nationaal plan kan worden aanvaard;
- c. aan de uitwerking en verwezenlijking van dat nationale plan, over een vooraf vastgestelde, vele jaren lange periode, door alle betrokkenen loyaal kan worden samengewerkt.

3. De vraag of de in 2. genoemde voorwaarden in Nederland vervuld zijn kan alleen ontkennend worden beantwoord; een goed plan heeft nauwelijks kans het van slechte plannen te winnen (2b), laat staan consequent te worden uitgevoerd en gerealiseerd (2c). In zo'n situatie ontstaan geen goede plannen (2a): goed lange-termijn-denken loont niet (zie ook 10).

4. De gangbare diagnose, dat het ontbreekt aan 'coördinatie', is te zwak gesteld; het ontbreekt ook aan convergentie in het denken (over 'beleid', 'planning', 'doelstellingen', 'democratisering', opzet en relevantie van onderzoek, etc.) – en het hoofdprobleem is een structureel tekort, waardoor die convergentie niet kan ontstaan.

De bestaande versnippering is niet d.m.v. coördinatie als panacee te verhelpen. Het probleem ligt dieper: men spreekt verschillende talen en gebruikt begrippen van verschillende inhoud.

5. Dit structurele tekort is voor een groot deel een erfenis van het verleden waaraan wij weinig kunnen doen: het Nederlandse individualisme, onze 'unusual degree of social cleavage' (Lijphart), de angst voor 'staatspedagogiek', en de verbreide misvatting – versterkt door de recente historie – dat centralisatie, hiërarchische structuren, invloed van deskundigen en extra armslag voor bewakemen per se ondemocratisch zou zijn.

6. Vergelijking met het buitenland en doordenking van het probleem, hoe men de regering – én het parlement, én de politieke partijen – op dit punt kan versterken, leiden tot de conclusie, dat dit alleen mogelijk is als wij in Nederland afraken van het dualisme, dat in de huidige situatie beleidsvorming en planning beheerst en belemmert: enerzijds het Ministerie, anderzijds het 'buitenbeuren'.

De huidige beleidsstructuur is vergelijkbaar met een 'mainland' met een uitgebreide archipel er omheen, waarmee de verbindingen vaak erg slecht zijn.

7. In Nederland behoudt de Minister (met zijn Ministerie) zich in vrijwel alles zijn vrijheid van (politiek) handelen voor: zelfs ('buiten'-)instellingen die tot taak hebben in een gebied beleid te voeren en te coördineren (b.v. S.V.O.) en 'zwaar' uitge-

ruste ('buiten'-)raden (b.v. de R.A.W.B., de geplande Stuurgroep) blijven advies-lichamen met zo goed als geen gedelegeerde ministeriële bevoegdheid. Dit geeft aan die hele 'archipel' van deskundigen-groepen een karakter van vrijblijvendheid: wat er met een rapport of advies zal gebeuren blijft volstrekt afhankelijk van het politieke spel.

8. De gevolgen van deze situatie zijn bekend en Prof. de Groot noemde o.a.:

a. op het Ministerie ziet men al die rapporten van deskundige 'buiten'-organen voornamelijk als een bron om passende argumenten uit te selecteren voor des Ministers – in 'vrijheid' gespeelde – politieke spel met, en tegen, het Parlement en de vertegenwoordigers van belangengroepen: een moderne variant van *divide et impera*;

b. de vaak grote inspanning die de, vaak zeer goede, deskundigen in 'buiten'-organen zich getroosten is grotendeels verspild;

c. in een situatie waarin de Minister zich voortdurend zijn vrijheid om ad hoc politiek stelling te nemen voorbehoudt, heeft geen enkel langetermijn-plan een kans.

Deze bezwaren zijn nogal kras en misschien een beetje overtrokken geformuleerd, feit blijft dat het distante, de beslissing aan zich houdende den Haag niet stimuleert tot meedenken en meeplannen. Er zullen openingen bedacht moeten worden om het 'buiten'potentieel zinvol en effectief in te schakelen.

9. Het gaat bij het bovenstaande niet om zondeboeken, maar om een systeem, dat niet werkt en niet kan werken.

Al wij ooit tot een doordachte, planmatige ontwikkeling van een tertiair systeem voor 1980 (of 2000) willen komen dan zal die ontwikkeling moeten worden ontworpen en geleid door een gemengd orgaan, waarin enkele gekozen topvertegenwoordigers uit het veld en enkele topdeskundigen samen met een of meer hoge vertegenwoordigers van de Minister(s) zitting hebben, die een belangrijk stuk gedelegeerde bevoegdheid inbrengen; men kan zich denken dat de Minister zelf voorzitter is (zoals in Finland);

10. Gegeven het vergevorderde stadium waarin de uitwerking van de McKinsey-voorstellen voor het tertiair onderwijs verkeert, is misschien de beste strategie te beginnen met de oprichting van een gemengde Nationale Raad voor het gehele onderwijs, misschien beter te noemen Nationale Raad voor de Onderwijsinnovatie, omdat dit

orgaan primair een planningsfunctie heeft. De raad moet op enige basisprincipes gefundeerd zijn: kleine omvang – openbaarheid – duidelijk omschreven volmachten – samenstelling: bewindslieden, topvertegenwoordigers uit het veld, topdeskundigen.

Het voorstel om tot zo'n gemengde Raad te komen lijkt eenvoudiger dan het is; grote weerstanden zijn te verwachten van de zijde van het Ministerie, van de zijde van deskundigen en van de zijde van het veld.

Inzicht in de noodzaak om het bestaande dualisme te doorbreken, en initiatieven van de zijde van der regering en/of politieke partijen, kunnen hopelijk helpen; komen die initiatieven er niet of hebben ze geen effect, dan is het alternatief: doormodderen.

'De Identiteit van het Tertiair Onderwijs'. Dit was het kernpunt van de rede van de staatssecretaris van O. en W., Mr. C. E. Schelphout. Hij onderschreef dat planning voor de overheid het grondprincipe moet zijn bij de aanpak van de vele problemen waarmee het onderwijs geconfronteerd wordt, maar wees ook op de vele belemmerende factoren zoals o.a. gemis aan adequate informatie- en communicatiekanalen, het ontbreken van een apparaat voor stelselmatige analyse van maatschappelijke vraagstukken en het feit dat er geen traditie van wetenschappelijke begeleiding is, iets waarvoor zijns inziens het universitair bestel een belangrijke verantwoordelijkheid draagt.

Sprekend over de identiteitsvraag in haar relatie met de ontwikkeling van het tertiair onderwijs, onderscheidde Mr. Schelphout de vrijheid van schoolstichting, de vrijheid van inrichting en de vrijheid van richting. De laatste twintig jaar nemen wij een uitholling van de eerste twee vrijheden waar omdat de organisatorische en onderwijskundige samenhang in het schoolwezen tot voorschriften en regelingen hebben geleid die bepalend zijn voor de situering der scholen en de karakterisering der diverse typen van onderwijs. Spreker hoopte niet dat de levensbeschouwelijke school ooit zou gaan verdwijnen, daar hij vond dat ze behoorde tot het rijkste geestelijke erfgoed van de natie; wel legde hij de vraag voor wat ons te doen staat in geval een school niet kan worden gesticht in de openbare of bijzondere traditie. Hij achtte het evident dat in het tertiair onderwijs door de hoge eisen die de onderwijsvoorziening op zichzelf stelt en door de integratie tussen W.O. en H.B.O. de mogelijkheden voor levensbeschouwelijke eigenheid in zelfstandige schoolvormen minimaal zul-

len zijn. In een tijd dat de Nederlandse samenleving sterk gesegmenteerd was hebben we in schoolzaken goede oplossingen gevonden voor de problematiek der levensbeschouwelijke verscheidenheid; nu onze maatschappij op een ander levenspatroon is aangewezen, maar toch uit verschillende overtuigingsbronnen haar geestelijk en sociaal leven wil voeden, zal het een nationale opgave worden ook hiervoor adaequate oplossingen te vinden waarbij volledige handhaving van de levensbeschouwelijke gedifferentieerdheid per onderwijsinstituut veelal niet meer mogelijk zal zijn. De Staatssecretaris had alle vertrouwen in het principebesluit der Leergangen om in de opleidingsprogramma's voor a.s. leraren ruimte in te bouwen voor identiteitsvorming waardoor elke student, ook in confrontatie met andere levensbeschouwingen, zijn eigen levensbeschouwing verdiept ten behoeve van zijn toekomstig functioneren in het bijzonder of openbaar onderwijs.

Forumdiscussie Zowel de Moor als de Groot als Elias gingen in op vragen over het selectieprobleem. Eerstgenoemde was van mening dat de moeilijkheid in Nederland niet lag in een te scherpe selectie maar in te grote uniformiteit en te weinig differentiatie. Prof. De Groot vergeleek het volgen van onderwijs met een tocht door een moeilijk gebied. Men kan daar een veldloop van maken met alleen een aanvangsselectie; het is een individuele onderneming waarbij men na het startschot aan zijn lot wordt overgelaten en waarbij de uitval groot is. Veel beter voldoet het expeditiemodel. Ook hier een aanvangsselectie maar bij zulk een tocht geldt het samen uit – samen thuis principe, hoewel thuis niet voor ieder expeditieid op hetzelfde niveau hoeft te liggen. De heer Elias wees erop dat planning selectie impliceert; de maatschap-

pelijke behoefte beïnvloedt het opnamebeleid van opleidingen wat kan leiden tot een verholde vorm van selecteren.

Prof. De Groot bestreed het idee dat er in ons land een begaafdheidsreserve is. Hij vond de oververtegenwoordiging van bepaalde milieus in bijv. het H.O. geen toeval en stelde dat milieuvetegenwoordiging niets bewijst over milieubevoordeling omdat de factor erfelijkheid te gemakkelijk over het hoofd wordt gezien. Hij wees op de bevindingen van Jensen volgens welke erfelijkheid en milieu zich t.a.v. intelligentie verhouden als 2 : 1.

De Moor omschreef de propedeuse H.O. – H.B.O. als niet een brugklas maar een gecoördineerde propedeuse op grond van overlappende curricula. Hij verklaarde zich tegen een in elkaar opgaan van H.A.V.O. en V.W.O. omdat dit schooltypen zijn voor leerlingen die in diverse opzichten van elkaar verschillen; belangrijk is dat een H.A.V.O. abiturient na zijn H.B.O. propedeuse naar het W.O. kan doorstromen en dat anderzijds V.W.O. leerlingen duidelijk wordt gemaakt dat het H.B.O. er ook voor hen is. Sprekend over De Groots deltaplan voor het onderwijs zei de Staatssecretaris dat dit plan er moest komen waarbij hij zich als ideaal zag een wet die niet teveel regelt maar vrijheid creëert, waarbinnen een autonome school mogelijk is. Wat de Groots gemengd samengestelde Nationale Raad betrof was de heer Schelthout van mening dat de ministeriële en parlementaire verantwoordelijkheid onaangestast moeten blijven. Van de andere kant is de overheid een overheid in partnership. Zij draagt niet alle verantwoordelijkheden die in de samenleving spelen. Spreker sprak zijn geloof uit in wat hij noemde een complementaire verantwoordelijkheid.

J. H. G. I. Giesbers